

ЛЬВІВСЬКА ДЕРЖАВНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ ім. М.В. ЛИСЕНКА

ПАСІЧНЯК ЛІЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 785 (477)

**АКАДЕМІЧНЕ НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ
АНСАМБЛЕВЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ ХХ СТ.:
ІСТОРИКО-ВИКОНАВСЬКИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 17.00.03 – Музичне мистецтво

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Львів – 2007

Д 315.3.1

00762060 (L)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі інструментального мистецтва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаніка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат мистецтвознавства, доцент
Дутчак Віолетта Григорівна,
доцент кафедри інструментального мистецтва
Прикарпатського національного університету
ім. В. Стефаніка Міністерства освіти і науки
України (м. Івано-Франківськ)

Офіційні опоненти:

доктор мистецтвознавства, професор
Терещенко Алла Костянтинівна,
провідний науковий співробітник
Інституту мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України
(м. Київ)

кандидат мистецтвознавства, доцент
Баран Тарас Михайлович,
доцент кафедри народних інструментів
Львівської державної музичної академії
ім. М.В. Лисенка Міністерства культури
і туризму України (м. Львів)

Провідна установа:

Національна музична академія України
ім. П.І. Чайковського, кафедра народних
інструментів Міністерства культури і туризму
України (м. Київ)

Захист відбудеться "25" січня 2007 року о 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.869.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства у Львівській державній музичній академії ім. М.В. Лисенка за адресою: 79005, м. Львів, вул. О. Нижанківського, 5, 2-й поверх, ауд. 35.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівської державної музичної академії ім. М.В. Лисенка за адресою: 79005, м. Львів, вул. О. Нижанківського, 5.

Автореферат розіслано "14" грудня 2006 року.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат мистецтвознавства, доцент

О.Т. Катрич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ансамблеве виконавство на народних інструментах в Україні має давні традиції. Еволюція народно-інструментальної ансамблевої музики впродовж минулих століть утворила міцний фундамент для появи та функціонування такого явища сучасної музичної культури, як академічне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво, що у всій різноманітності духовних і матеріальних складових стало невід'ємною частиною української музичної культури. Окремі питання удосконалення нових і реконструкція традиційних народних інструментів, створення навчальної, методичної та науково-теоретичної бази, організація, популяризація та професіоналізація ансамблевого виконавства на народних інструментах, композиторська творчість у цій галузі висвітлені у теоретичних дослідженнях науковців, мистецтвознавців, інструментознавців.

Новий етап наукового осмислення актуальних завдань сучасного академічного народно-інструментального музичного мистецтва України, зокрема розвитку сольного й окремих аспектів ансамблевого виконавства на народних інструментах, становляють дисертаційні дослідження І.Алексєєва, О.Незовибатька, М.Давидова, Ю.Бая, В.Самітова, Д.Юника, Є.Іванова, В.Дутчак, О.Ільченка, Фан Динь Тана, Н.Брояко, Ю.Лошкова, А.Черноіваненко, Д.Кужелева, В.Грищенко, Т.Барана, Н.Морозевич, Р.Безуглої, В.Князева, Л.Повзун та ін. Аналіз цих праць виявляє відсутність комплексної наукової роботи про цілісну систему та засади функціонування народно-інструментальної ансамблевої традиції в Україні у ХХ ст. Звідси – актуальність положень представленої дисертації, зумовлених необхідністю узагальнення історичного досвіду, традицій ансамблевого музикування, визначення ролі та місця народно-інструментального ансамблевого виконавства, як професійно-академічного, так і аматорського, в сучасній музичній культурі.

Академічний ансамбль народних інструментів досі належить до найменш вивчених і систематизованих наукою жанрів. Узагальнюючи напрацювання попередників, зазначимо, що постановка та вивчення проблем, що складають сукупність предмету дослідження, здійснювалися в річизі історичного становлення еволюції фольклорної та академічної традицій ансамблевого виконавства. Відсутність цілісної концепції академічного народно-інструментального ансамблю визначила необхідність проведення спеціальних історико-виконавських і теоретичних студій для з'ясування специфіки академічного ансамблю народних інструментів, провідних засад його жанрової структури, естетики функціонування, подальших перспектив розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі інструментального мистецтва як складова

частина наукової теми “Проблеми координації українського і світового досвіду інструментально-виконавського мистецтва: національно-регіональна специфіка”, що входить до плану науково-дослідних робіт Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника. Тема дисертації затверджена (протокол № 5 від 15.03.2002) та уточнена (протокол № 9 від 31.05.2005) вченою радою Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника.

Мета дослідження – створення концепції функціонування академічного народно-інструментального ансамблевого мистецтва України у ХХ столітті, що визначило ряд **основних завдань дослідження**:

- простежити процес удосконалення українського інструментарію в контексті формування ансамблевих традицій;
- визначити засади й етапи академізації народно-інструментального ансамблевого виконавства;
- класифікувати основні види ансамблів народних інструментів за інструментарієм, характером побутування та репертуаром;
- визначити основні тенденції оригінальної композиторської творчості та аранжувань у значенні основних чинників формування репертуару;
- узагальнити досягнення концертно-виконавської практики академічних ансамблів народних інструментів.

Об'єктом дослідження є академічне народно-інструментальне мистецтво України, а його **предметом** – українське академічне народно-інструментальне ансамблеве виконавство ХХ століття.

Теоретико-методологічною основою дисертації є **наукові методи**, зумовлені вимогами об'єктивного аналізу історичних та наукових джерел, що відображають провідні виконавські тенденції розвитку та побутування народно-інструментальної культури в Україні.

Для досягнення мети дослідження використовується методологія, що поєднує систематизацію, класифікацію, науково-теоретичне узагальнення, комплексний аналіз. Основою дослідження специфіки академічного народно-інструментального ансамблю є інтегрованість вищезазначених методів з гуманітарними науками – історією, культурологією, психологією, естетикою, соціологією, історією музичного мистецтва в цілому, інструментознавством та етноорганологією.

Наукову новизну дисертації визначає наступне:

- в українському музикознавстві вперше предметом наукового дослідження є академічний народно-інструментальний ансамбль (2-9 виконавців);
- розгляд поетапного розвитку академічного народно-інструментального ансамблю у ХХ столітті, зумовленого процесами удосконалення народних інструментів, введенням народних інструментів у навчальну систему музичної освіти, професіоналізацією виконавської майстерності та появою народно-інструментальних ансамблів на міжнародній сцені, створенням оригінальної та

перекладені ансамблевої літератури, організацією української конкурсної системи на засадах міжнародних стандартів;

– класифікація видів народно-інструментального академічного ансамблю, що визначають: інструментарій (однорідний, неоднорідний та їх підвиди), характер побутування (автентичний, аматорський, професійно-академічний), репертуар (академічний народно-інструментальний, академічний вокально-інструментальний і т. ін.).

Матеріали дослідження. Науковий апарат дослідження формувався на основі теоретичних та етномузикознавчих праць з історії української музичної культури (М.Лисенко, С.Людкевич, К.Квітка, Ф.Колесса, Г.Хоткевич та ін.), етнографії (В.Шухевич), етноорганології (І.Мацієвський, М.Хай), мистецтвознавства (крім ряду названих дисертацій, монографії та статті Д.Пшеничного, М.Різоля, М.Давидова, А.Іваницького та ін.).

Важливе значення для дослідження мали нотні видання авторських і перекладених творів, власний практичний виконавський досвід, прослуховування концертних і конкурсних виступів сучасних академічних ансамблів народних інструментів, безпосереднє спілкування з їх учасниками та керівниками, авторами творів.

Практичне значення результатів дослідження пов'язане з можливістю використання систематизованого фактичного і теоретико-узагальнюючого матеріалу, висновків дисертації в наукових розробках в академічному народно-інструментальному ансамблевому мистецтві, а також для створення навчальних посібників з історії народно-інструментального ансамблевого мистецтва України. Матеріали дисертації можуть стати предметом наукового аналізу щодо подальшої розробки даної проблематики, а також використані у сучасній творчій виконавській практиці. Основні результати дослідження можуть бути використані в загальних курсах історії української музики, історії виконавського мистецтва, а також у спеціалізованих дисциплінах для студентів відділів народних інструментів вищих музичних навчальних закладів, зокрема “Історії виконавства на народних інструментах”, “Методиці викладання гри на народних інструментах”, “Ансамблевому класі”, “Музичній педагогіці”.

Особистий внесок здобувача полягає у теоретичному обґрунтуванні основних положень досліджуваної проблеми, створенні класифікації основних видів ансамблів народних інструментів за інструментарієм, характером побутування та репертуаром.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданнях кафедри інструментального мистецтва Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаніка. Результати дослідження були апробовані у публічних виступах автора на дванадцяти наукових конференціях: звітно-наукових конференціях викладачів та

аспірантів Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника (2002-2006); Всеукраїнських наукових конференціях “Українська художня культура: історія і сучасність” (Київ, 2003), “Львівська баянна школа та її видатні представники (Львів-Старий Самбір, 2005), “Академічне народно-інструментальне мистецтво та вокальні школи Львівщини” (Львів, 2005); Міжнародних наукових конференціях “Етнокультурні процеси в урбанізованому середовищі українського міста у ХХ столітті” (Івано-Франківськ, 2004), “Феномен школи в музично-виконавському мистецтві” (Київ, 2005), “Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ століття” (Івано-Франківськ, 2006), “Творчість композиторів України для народних інструментів” (Львів, 2006).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації знайшли своє відображення в семи одноосібних статтях у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України та опублікованих матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 178 сторінок, з них 165 – основного тексту. Список використаних джерел – 352 найменування, додатки – 44 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об’єкт, предмет, мету та завдання дослідження, охарактеризовано його методологію, з’ясовуються наукова новизна, практичне значення, особистий внесок автора, апробація дослідження.

Перший розділ “Народно-інструментальний ансамбль України у науково-теоретичних студіях. Джерелознавчий аспект” має три підрозділи. У першому “*Наукові засади дослідження генези народного інструментарію України*” розглянуто історію розвитку музикознавчої та історичної думки щодо процесу удосконалення народного інструментарію та його значення у функціонуванні ансамблевого виконавства в Україні.

Аналізуючи процес становлення українського інструментознавства як самостійної науки, можна стверджувати, що дослідження М. Лисенка, П. Демуцького, В. Шухевича, С. Людкевича, К. Квітки, Ф. Колесси, Г. Хоткевича започаткували самостійну галузь науки про національні музичні інструменти (сопілка, трембіта, кобза-бандура, ліра, скрипка, цимбали, басоля, бубон (решто), бугай, дрімба, підкова, деркач та ін.) – етноорганологію. Новим етапом її розвитку стає друга половина ХХ – початок ХХІ ст., представлена роботами І. Скляра, А. Гуменюка, М. Прокопенка, П. Іванова, І. Мацієвського, М. Хая, Б. Яремка, Л. Черкаського.

Про удосконалення та конструктивні особливості домри, балалайки, гітари, баяна, акордеона дізнаємося також із досліджень зарубіжних авторів: Я.Штеліна, М.Петухова, О.Фамінцина, М.Привалова, М.Фіндейзена, О.Новосельського, Г.Благодатова, К.Верткова, А.Мірека, А.Пересади, А.Басурманова, М.Яблокова та ін. Теоретичним узагальненням історії виконавства на цих інструментах (окрім акордеона) стала монографія М.Імханицького “Історія виконавства на російських народних інструментах” (2002). Аналіз джерел засвідчує, що вищезазвані інструменти на території України були менш поширеними до ХХ ст., і лише після гастролей Великооруського оркестру В.Андрєєва стають популярними в Україні. Згодом цю традицію закріплюють радянські ідеологічні доктрини. Натомість розвиток суто національного інструментарію і відповідних форм ансамблю всіляко гальмувався.

Новим етапом вивчення українського народного інструментарію стали дисертації, присвячені історії походження окремих народних інструментів, їх удосконалення, академізації (І.Алексєєва, М.Давидова, В.Щарова, Є.Іванова (баян), А.Омельченка, В.Дутчак (бандура), Є.Бортника (домра), О.Незови-батька, Т.Барана (цимбали) та ін).

Аналіз формування наукових засад вивчення генези народного інструментарію українців засвідчив відсутність єдиної узагальнюючої концепції розгляду народних інструментів та їх удосконалених варіантів як передумови активізації народно-ансамблевого виконавства в Україні. Однак це не применшує значення усього доробку в галузі інструментознавства як важливого джерела у дослідженні народних інструментів.

У другому підрозділі *“Становлення народно-ансамблевого музикування України як предмет наукового вивчення”* на базі досягнень вітчизняної і зарубіжної музикознавчої науки розглянуто процес формування та розвитку традицій ансамблевого музикування в Україні до ХХ ст. Виявлено послідовність етапів професіоналізації ансамблевого музикування від найпростіших ударно-духових ансамблів народних інструментів, “мистецтва скоморохів” до створення поширених по всій Україні “троїстих музик”.

Праці більшості дослідників народного інструментарію кінця ХІХ–ХХ ст. паралельно аналізували і роль народних інструментів в традиційних фольклорних і професійних ансамблях, зокрема історичні аспекти формування та функціонування ансамблевих колективів, інструментальний склад, репертуар.

Нові аспекти теоретичного осмислення сучасного народно-інструментального ансамблевого виконавства України розглянуті у дисертаціях другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Обґрунтування критеріїв та раціональних підходів формування типового складу оркестру українських удосконалених народних інструментів стало головним напрямом дисертації Михайла Лисенка “Шляхи формування і розвитку інструментальних ансамблів

і оркестрів народних інструментів на Україні” (1977). Ансамблевий методичі, створенню репертуару, аналізу концертної діяльності ансамблів та педагогічної практики присвячені дисертації В.Дутчак (бандура), Ю.Лошкова (домра, балалайка, баян), А.Черноіваненко, Д.Кужелєва (баян), В.Грищенко (гітара) та ін.

Теоретичні узагальнення проблеми класичного музичного ансамблю та ансамблевої культури, насамперед камерного ансамблю, запропоновані І.Польською. Процес становлення академічного ансамблю народних інструментів залишається актуальною проблемою досліджень у цій галузі на сучасному етапі.

У третьому підрозділі *“Методологія дослідження академічного народно-інструментального ансамблю”* визначено основні методологічні орієнтири дисертації, розглянуто методи систематизації, класифікації, комплексного аналізу, що застосовуються в роботі.

Пріоритетними у вирішенні поставлених у дисертації завдань є історична достовірність фактів, їх теоретико-культурологічний аналіз та системність. Комплексне вивчення “українського академічного народно-інструментального ансамблевого виконавства” зумовило використання інтегрованого принципу діалектичного поєднання вищеназваних методів з методами музикознавства та інших гуманітарних наук.

У другому розділі *“Український народний інструментарій у контексті формування ансамблевого виконавства”*, що складається із двох підрозділів, проаналізовано історію походження і побутування народних інструментів на території України та їх широке використання в ансамблевому виконавстві.

У першому підрозділі *“Традиції колективного музикування в Україні як підґрунтя народного інструментального ансамблю”* досліджено історію поширення музичного інструментарію на теренах України від найдавніших часів до ХХ ст. як самобутнього явища української ансамблевої народно-інструментальної культури.

Різноманітність і рівень досконалості музичного інструментарію зумовили розвиток інструментальної музики, забезпечили умови формування ансамблевого виконавства. Популярність і широке використання ансамблів скоморохів, “троїстих музик”, навчальних інструментальних колективів виявили певну наступність та послідовність розвитку й удосконалення інструментарію, професіоналізації ансамблевого виконавства.

Аналіз історичного розвитку народного інструментарію українців засвідчує, що до ХХ ст. такі інструменти, як бандура, цимбали, сопілка, були діатонічними, отже, використання їх в однорідних ансамблях вимагало уніфікації цих інструментів. Тому ансамблеве музикування минулих століть було представлене в основному неоднорідними ансамблями.

Функціонування народно-інструментальних ансамблевих традицій в українському побуті до ХХ ст. розглянуто як сукупність складових, що визначають сутність досліджуваного явища, зокрема поширення у побуті українців минулих століть всіх груп музичних інструментів (ударні, духові, струнні), професіоналізація виконавства, використання цих традицій у музичному побуті, розвиток народно-інструментальної музики у всій жанровій різноманітності.

У другому підрозділі *“Удосконалення інструментарію як передумова активізації народно-ансамблевого виконавства України”* розглядається вихід народно-інструментального виконавства на рівень письмової традиції. Визначено його динаміку у ХХ ст., уможливлену удосконаленням інструментарію та появою нотних видань.

У річичі суспільно-історичних подій першої половини ХХ ст., поруч з інструментами, що традиційно побутували у народно-інструментальній ансамблевій практиці українців (бандура, кобза, цимбали, сопілка), поширюються також домра, балалайка, гітара, баян, акордеон. Удосконалені варіанти цих інструментів стали основою розвитку професійного академічного ансамблевого музикування. Цей процес, з одного боку, сприяв розширенню інструментарію, що входив до народного ансамблю, збагаченню його новими тембровими поєднаннями, різноманітною специфікою звуковидобування, а з іншого, звужував сферу використання суто українських інструментів і певною мірою нівелював національні ознаки репертуару.

Модифікація народних інструментів українців охоплює значний часовий відтинок. Давні народні інструменти виготовлялись з природних матеріалів, мали нескладну форму, просту будову, діатонічний стрій. Вдосконалення інструментарію відбувалося завдяки розширенню звукоряду, впровадження хроматизації та уніфікації, осучаснення дизайну, використанню сучасних технологій і матеріалів виготовлення – все це сприяло поліпшенню технічних можливостей виконавства.

Сучасний стан академічного народного інструментарію забезпечила діяльність багатьох творчих особистостей, які значно покращили його акустичні властивості, форму, хроматизували звукоряд. Серед найвидатніших вітчизняних майстрів – Г.Хоткевич, Л.Гайдамака, О.Корнієвський (бандура харківського типу), В.Тузиченко, І.Скляр, В.Герасименко, Р.Гриньків (бандура кнївського зразка), В.Ємець, С.Ластович-Чулівський, брати Петро та Олександр Гончаренки (бандура харківського типу майстрів української діаспори); В.Зуляк, О.Незовибатько, В.Руденко, Г.Агратіна, Т.Баран, (цимбали); Є.Бобровников, І.Скляр, Д.Демінчук (сопілка); К.Міщенко, В.Комаренко (баян); Я.Пухальський (гітара); С.Снігирьов, А.Горгуль, І.Круговий (балалайка), М.Прокопенко (кобза).

Процес удосконалення, хроматизації, стабілізації та уніфікації конструкцій народних інструментів, а також їх серійне виробництво на фабриках Києва, Житомира, Харкова, Мельниці-Подільського, Львова, Чернігова, Кремінного, Одеси дали поштовх до організації численних ансамблів, академізації народно-інструментального ансамблевого виконавства.

Третій розділ “Академічний народно-інструментальний ансамбль України у ХХ столітті” присвячений теоретико-культурологічному аналізу академічного народно-інструментального ансамблю минулого століття.

У першому підрозділі *“Академізація ансамблевого виконавства в народно-інструментальному музичному мистецтві України”* визначені засади академізації як важливого процесу еволюції народно-інструментального ансамблевого виконавства в Україні у ХХ столітті.

Засновником професійної школи народно-інструментального мистецтва став Г.Хоткевич (відкриття кафедри народних інструментів і класу бандури у 1926 р. при Харківському музично-драматичному інституті). Подальший академічний напрямок виконавства на народних інструментах в Україні та заснування кафедр народних інструментів були підтримані М.Гелісом (Київ, 1938), В.Базилевич (Одеса, 1949), Л.Горенком (Харків, 1951), М.Оберюхтіним (Львів, 1961), Є.Борисенком (Донецьк, 1965).

Підтвердженням належного рівня професіоналізму української академічної народно-інструментальної ансамблевої школи стала діяльність та численні перемоги на всесоюзних, республіканських, міжнародних конкурсах відомих колективів. Серед них – квартет баяністів Київської філармонії у складі учнів М.Геліса – М.Різоля, І.Журомського та сестер Марії і Раїси Білецьких, “Уральське тріо” баяністів І.Шепельського, А.Хижняка, М.Худякова, тріо бандуристок у складі Н.Павленко, В.Третякової, Т.Полішук, тріо баяністів – В.Воеводіна, М.Коцюби, В.Панькова, інструментальний ансамбль “Рідні наспіви”, дует баяністів – В.Дорохіна і М. Шумського, квартет баяністів Національної філармонії під керуванням народного артиста С. Грінченка та ін.

Еволюція академічного народно-інструментального виконавства сприяла появі камерного ансамблю за участю народних інструментів у поєднанні з класичними: дует баяна та скрипки “Каданс” (Іван та Олена Єргієви, Одеса), дует баяна та органа (А.Дубій та І.Харечко, Київ), дует баяна та бандури (Юрій та Людмила Федорови, Київ), дует акордеона та віолончелі (Є.Черказова та Г.Нуца, Київ), дует бандури і флейти (О.Герасименко та К.Немеш, Львів) та ін.

Створення оригінального репертуару та здійснення професійних перекладів кращих зразків світової музичної культури стали важливими чинниками академізації народно-інструментального ансамблевого виконавства. Водночас активно видаються численні монографії, підручники,

посібники, збірники педагогічного репертуару з методичними рекомендаціями, проводяться конференції, відкривається аспірантура, що підготувало багатогатний ґрунт для розвитку наукової діяльності в галузі академічного народно-інструментального мистецтва України (зокрема, перша кандидатська дисертація “Методика викладання гри на баяні” І.Алексєєва (1954), перша докторська дисертація “Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста” М.Давидова (1991)).

У другому підрозділі “*Класифікація видів сучасного ансамблю народних інструментів*” здійснено систематизацію і виявлено найхарактерніші тенденції функціонування різноманітних форм народно-інструментального ансамблевого виконавства.

Першими однорідними ансамблями стали дуети, тріо бандуристів та лірників, що виступили на XII Археологічному з’їзді в Харкові (1902) та концерті в Полтаві (1902), організовані Г.Хоткевичем. У 20-30-х рр. XX ст. спостерігаємо масове поширення та створення великої кількості ансамблів бандуристів чоловічого складу. У 1949 р. з ініціативи В.Кабачка було створене перше професійне жіноче тріо бандуристок (Т.Полішук, В.Третякова, Н.Павленко). Подібні жіночі тріо бандуристок, як аматорські, так і професійні, упродовж другої половини XX ст. створювались майже у всіх регіонах України. В дисертації аналізується сучасний стан ансамблю бандуристів на прикладі найбільш відомих колективів, таких як тріо “Українка” (Київ), “Росава” (Житомир), “Вербена” (Черкаси), “Мальви” (Одеса), квартетів “Купава” (Харків), “Львів’янка”, дуету “Бандурна розмова” (Львів) та ін.

Якщо в першій половині XX ст. виступи першого камерного домрово-балаласчного ансамблю ім. В.Андрєєва (створеного за ініціативою Б.Семенова у 1920 р.) активізували в Україні інтерес до цього виду виконавства переважно на побутовому рівні, то вже у 60-х рр. домрово-балаласчне ансамблеве мистецтво набирає професійно-академічного статусу. У роботі розглянуто діяльність таких унікальних колективів, як унісопи домристів (керівники Н.Комарова, Л.Матвійчук, Київ), балаласчників (кер. Ю.Алексик, Київ), октети балаласчників (кер. В.Ілляшевич, Київ) та ін.

Становлення українських темброво-однорідних ансамблів баяністів, акордеоністів пов’язане з Українським камерним ансамблем баяністів (Дніпропетровськ, кер. А.Штогаренко, 1926), Квартетом баяністів Національної філармонії (кер. М.Різолі, 1939). Аналогічними сучасними ансамблями є квартет баяністів Національної філармонії (кер. С.Грінченко), дует баяна та акордеона І.Завадського та С.Черказової, ансамбль “Гранд-акордеон” (Київ), дует сестер-баяністок Ірини та Марії Серотюк (кер. В.Мурза) та ін.

Досліджено місце та роль у виконавській та педагогічній практиці ансамблів (як однорідних, так і неоднорідних) з гітарою, цимбалами, сопілкою.

Утвердженню гітари як академічного інструмента (сольного й ансамблевого) в 60-х-80-х рр. минулого століття сприяла діяльність таких виконавців-віртуозів, як Я.Пухальський, В.Петренко, М.Михайленко, продовжена представниками молодшої генерації – В.Доценком, О.Хорошавіною та В.Шаруєвим, який організував квінтет гітаристів Національної філармонії (Київ, 1992).

У 1948 р. за ініціативою В.Зуляка у Мельниці-Подільську було організовано перший великий ансамбль цимбалістів (20 осіб). На сучасному етапі у неоднорідних ансамблях спостерігаємо нове трактування інструмента в ролі “клавцимбал”.

Представляє інтерес також однорідний ансамбль оркестрових сопілок. Вперше спробу об'єднати ці інструменти в єдину сім'ю здійснили наприкінці 20-х рр. ХХ ст. Л.Гайдамака та В.Зуляк. Розглянуто внесок у справу організації ансамблів сопілкарів Н.Матвєєва, В.Зуляка, Є.Бобровникова, на сучасному етапі – М.Корчинського (квінтет “Дудаліс”, Львів).

Поруч із однорідними, аналізується функціонування у другій половині ХХ століття темброво-неоднорідних камерних ансамблів, що об'єднують бандури, кобзи, цимбали, домри, балалайки, баяни, акордеони, сопілки, гобої, флейти, кларнети, різноманітні ударні інструменти. Відзначено творчість колективів, що сьогодні продовжують ці традиції, – унікальні ансамблі Національної філармонії України, зокрема “Рідні наспіви” (кер. Н.Проценко), квінтет “Джерело” (кер. Є.Черказова), “Дивограй” (кер. В.Чорнокондратенко). Оригінальністю та своєрідністю виконавських стилів відзначаються ансамблі зазначеного виду: “Коробейники” (Харків), квінтет “Мелодія” (Донецьк), “Високий замок” (Львів) та ін. У творчому доробку цих колективів – обробки народних піснених і танцювальних мелодій, твори української класичної та сучасної музики (перекладення, оригінальні твори), робота із солістами (акомпанементами).

На зламі останніх століть спостерігаємо появу неоднорідних ансамблів народних інструментів, що об'єднують різні не лише за тембром, але й за специфікою звуковидобування інструменти: баян і бандура; акордеон і гітара; баян і домра; віолончель, акордеон, дві домри, кобза; дві скрипки, бандура, віолончель; бандура і гітара; струнний квінтет, орган і бандура; бандура, струнні й ударні інструменти та ін. Народний інструментарій також увійшов до різних складів джазових та естрадних ансамблів.

Дослідження функціонування народно-інструментальних ансамблів України упродовж ХХ ст. в академічному музичному мистецтві дозволив класифікувати різноманітні форми спільного інструментального виконавства, визначити такі основні його різновиди:

1. *За інструментарієм*: однорідні та неоднорідні, підвиди якого визначає поєднання темброво-споріднених народних інструментів (бандура і гітара); темброво-споріднених народних і класичних інструментів (баян і флейта);

темброво-відмінних народних інструментів (баян і бандура); темброво-відмінних народних і класичних інструментів (акордеон і віолончель).

2. *За характером побутування*: автентичні (в народному середовищі з використанням традиційної музики); аматорські колективи як перехідний вид, що став сполучною ланкою між автентичним та професійно-академічним народно-інструментальним ансамблевим мистецтвом; професійно-академічні.

3. *За репертуаром*: академічні народно-інструментальні ансамблі (камерно-інструментальні ансамблі, камерні вокально-інструментальні ансамблі); джазові та естрадні ансамблі з використанням народного інструментарію.

Четвертий розділ “Репертуарні напрями творчості для академічного народно-інструментального ансамблю” висвітлює питання формування репертуару як одного з важливих чинників функціонування ансамблю народних інструментів в академічному музичному мистецтві.

У першому підрозділі – *“Аранжування та оригінальна література як складові формування репертуару академічного народно-інструментального ансамблю”* – розглянуто еволюцію репертуарних жанрів академічного народно-інструментального ансамблевого виконавства зазначеного періоду.

Упродовж ХХ ст. репертуар академічних народно-інструментальних ансамблів представляв як фольклорну (обробки, фантазії, парафрази, варіації, концертні п'єси на народні теми), так і камерно-академічну творчість (оригінальні композиції, перекладення української та світової класики, естрадних, джазових та авангардних композиторських творів).

У 20-30-і рр. ХХ ст. в процесі формування ансамблевих форм виконавства на народних інструментах репертуар складався переважно із народних пісенних і танцювальних композицій (обробок, варіацій), авторами яких були керівники новостворених ансамблів.

У період 30-50-х рр., поруч із пріоритетним у становленні та формуванні зразків педагогічного репертуару фольклорним напрямом, відзначаємо появу перших перекладів для ансамблів народних інструментів класичних мініатюр фортепіанної, симфонічної та вокальної музики (Л.Гайдамака, Г.Хоткевич, В.Кабачок (бандура), М.Геліс (гітара), М.Різьоль (баян), В.Зуляк, С.Бобровников (сопілка), М.Геліс, Г.Казаків (домра), С.Блінов (балалайка), О. Незовибатько (цимбали)).

Серед характерних особливостей наступного періоду (60-80-і рр.) зазначимо ускладнення педагогічного репертуару, появу концертних творів, перекладення різноманітних за стилем, жанром, технічними ознаками органних, скрипкових, симфонічних та вокальних творів. Спостерігаються неофольклорні тенденції у написанні обробок, варіацій, парафразів, фантазій (С.Баштан, О.Герасименко (бандура), О.Незовибатько, Д.Пшеничний, В.Гуцал (цимбали), М.Білоконєв, В.Іванов, В.Івко, Б.Міхєєв (домра), Я.Пухальський,

М.Михайленко (гітара), Є.Бобровников, М.Корчинський (сопілка), М.Різоль, І.Яшкевич, В.Підгорний (баян), Ю.Алексик, В.Іванов (балалайка)). Важливою характеристикою оригінальних творів зазначеного періоду є їх жанрова різноманітність: сюїта, соната, інструментальний концерт, триптих, концертна п'єса, партита та ін. Саме твори великої форми виявляють рівень професійності українського народно-інструментального ансамблевого виконавства.

Новим етапом у репертуарному спрямуванні академічних народно-інструментальних ансамблів визначено 80-90-і рр., коли в композиторській творчості Ю.Алжнева, О.Щетинського, Л.Самодасвої, В.Польової, В.Власова, І.Тараненка, Ю.Шамо, Б.Міхеєва, В.Зубицького, В.Степурка, Ю.Скорка, Б.Котюка, К.Цепколенко, А.Загайкевич, О.Грінберга, Г.Таранова, О.Герасименко виникають оригінальні композиції, позначені новаторськими засобами виражальності.

Художні переклади (аранжування) для сучасних народно-інструментальних ансамблів за рівнем складності і завданням об'єднують такі три групи: концертний репертуар, педагогічний репертуар, п'єси для побутового музикування. Серед жанрових видів перекладень розрізняємо: редакцію авторського та неавторського типів, перекладення, транскрипцію, транскрипцію-обробку. Авторами перекладень є переважно учасники ансамблів, викладачі музичних закладів, а також композитори: А.Омельченко, С.Баштан, Л.Федорова, В.Герасименко, Оксана й Ольга Герасименко, Р.Гриньків, В.Дутчак, Л.Мандзюк (бандура), М.Корчинський (сопілка), Г.Агратіна, В.Мунтян, Т.Баран (цимбали), М.Михайленко, В.Шарусв (гітара), І.Яшкевич, О.Мищенко, С.Грінченко, В.Власов (баян, акордеон), Б.Міхєєв, Л.Матвійчук, В.Івко (домра), Ю.Алексик, В.Ілляшевич, О.Мурза (балалайка) та ін. Спектр перекладень охоплює різні стилі і жанри: від бароко до сучасних авангардних композицій (твори А.П'яццоллі, Г.Манчіні, П.Гіндемита, Б.Бартока, В.Золотарьова, Є.Дербенка, М.Скорика, В.Власова, Є.Бикова та ін.); від мініатюри до великих полотен оперної, симфонічної музики.

Другий підрозділ – *“Концертно-виконавська практика академічних народно-інструментальних ансамблів України”* – присвячений аналізу функціонування ансамблів народних інструментів на концертній естраді.

У ХХ ст. на зміну форм ужиткового побутовування народно-інструментального ансамблевого мистецтва приходить академічне, концертне. Концертне ансамблеве виконавство у цій галузі бере початок з 1902 р., коли на XII Археологічному з'їзді у Харкові визначилися його основні засади: розподіл на виконавців і слухачів, на відміну від народно-інструментального музикування усної традиції, де люди збиралися не для спеціального слухання музики, а для спілкування, відзначення родинних свят і т. ін. Надалі основними соціокультурними сферами концертного функціонування народно-ансамблевого інструментального мистецтва в Україні стали філармонійна

діяльність та навчальна практика в музичних та педагогічних закладах. Гра ансамблів у церквах, що практикувалась у XVII-XIX ст., знайшла своє продовження наприкінці XX ст., перейшовши із ужиткової у духовно-концертну форму виконавства.

Одним із важливих стимулів концертного академічного народно-інструментального ансамблевого виконавства стає організація численних республіканських, всесоюзних, фестивалів, оглядів, конкурсів, олімпіад (починаючи з 20-30-х рр. XX ст.). Згодом створюється розгалужена система конкурсів – республіканських (з 1950 р.), всеукраїнських (з 1977 р.), міжнародних (в Україні з 1993 р.). Міжнародні конкурси ансамблів українських народних інструментів (бандура, цимбали, сопілка, чотириструнна домра) – ім. Г.Хоткевича (Харків, з 1993 р.), ім. Г.Китастого (Київ, з 2003 р.), баяністів, акордеоністів – “Акорди Львова” (Львів, 2006), конкурси “троїстих музик” на фольклорних фестивалях етнографічних регіонів України (з 2001 р.) – сприяли підвищенню фахового рівня не лише конкурсантів, але й загалом виконавців на народних інструментах.

Розглянуто також участь сучасних українських академічних ансамблів (як однорідних, так і неоднорідних) у багатьох міжнародних конкурсах, що проводилися поза межами України – “Фогтландські дні гармоніки” (Клінгенталь, Німеччина, з 1961 р.), “Дні бандурової музики” (Перемишль, Польща, з 1994 р.), “Європейські зустрічі акордеоністів” (Франція, 1996) “Гітара світу – 98” (Франція), “Мистецтво XXI століття” (Санкт-Петербург, Росія, 1999), “Music World” (Італія, 2002) та ін.

У **висновках** підведено підсумки проведеного дослідження, намічено перспективи подальших наукових розвідок з означеної проблематики.

Удосконалений народний інструментарій поклав початок становленню та розвитку народно-інструментального ансамблевого виконавства в академічному музичному мистецтві. Водночас популярність народно-інструментальних ансамблів сприяла залученню до навчального процесу удосконалених народних інструментів, формуванню української педагогіки, методики та методології, започаткуванню й активному функціонуванню цілісної системи науково-теоретичних досліджень.

Активізація композиторської творчості, зокрема створення оригінального репертуару для академічних народно-інструментальних ансамблів, стає показником утвердження цього виду мистецтва в річніші активного розвитку камерно-інструментального виконавства останніх десятиліть XX – початку XXI ст. Підтвердженням цього є успішні виступи українських виконавців на всеукраїнських і міжнародних фестивалях, конкурсах. Організація семінарів, наукових конференцій сприяла впровадженню практики нових методичних, репертуарних, теоретичних досягнень, а також сучасних технологій виробництва удосконалених конструкцій народних інструментів.

На початку ХХІ ст. постає питання подальшої розробки науково-теоретичної бази у галузі академічного народно-інструментального ансамблевого мистецтва України, що має забезпечити міцний фундамент розвитку жанру в академічній світовій музичній культурі, не втрачаючи при цьому національних художньо-стильових ознак, визначених прямими або опосередкованими зв'язками із фольклорно-етнографічною традицією.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях:

1. Пасічняк Л.М. Троїста музика в народно-інструментальному мистецтві України ХХ століття // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – Вип. ІV. – С. 133-144.

2. Пасічняк Л.М. Народно-інструментальний ансамбль в Україні ХХ століття (спроба типологічної класифікації) // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – Вип. V. – С. 108-116.

3. Пасічняк Л.М. Удосконалення народного інструментарію як передумова активізації академічного інструментального ансамблевого виконавства України ХХ століття // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка та Національної музичної академії України ім. П.Чайковського. Серія: Мистецтвознавство. – Тернопіль: ТДПУ, 2003. – № 2 (11). – С. 82-91.

4. Пасічняк Л.М. Конкурси і фестивалі як засіб активізації академічного народно-ансамблевого інструментального виконавства // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії / Упоряд. О.В. Шевчук – К.: ІМФЕ, 2003. – С. 82-87.

5. Пасічняк Л.М. Творчість Астора П'яццоллі в сучасному академічному баянно-акордеонному ансамблевому мистецтві України // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – Вип. VI. – С. 141-148.

6. Пасічняк Л.М. Переклади (аранжування) як складова сучасного репертуару академічних народно-інструментальних ансамблів України // Вісник Прикарпатського університету. Серія: Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ: Плай, 2004. – Вип. VII. – С. 190-198.

7. Пасічняк Л.М. Розвиток баянно-акордеонного ансамблевого виконавства в Україні // Музичне виконавство: Науковий вісник НМАУ ім. П.І.Чайковського. – К.: Друкар, 2004. – Вип. 40. – С. 162-171.

8. Пасічняк Л.М. Соціокультурна та естетична специфіка функціонування народно-інструментального ансамблю у міському середовищі України ХХ ст. // Етнокультурні процеси в урбанізованому середовищі українського

міста у XX столітті / Гол. ред. С.П. Павлюк – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – С. 174-178.

9. Пасічняк Л.М. Типологія ансамблів за участю баяна, акордеона в Україні періоду XX – початку XXI століть // Львівська баянна школа та її видатні представники (70-річчю від дня народження Анатолія Онуфрієнка присвячується): Збірник матеріалів науково-практичної конференції / Упорядники А.Душний, С.Карась, І.Фрайт. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 76-87.

10. Пасічняк Л.М. Етапи становлення репертуару академічних народно-інструментальних ансамблів України XX століття // Академічне народно-інструментальне мистецтво та вокальні школи Львівщини: Збірник матеріалів науково-практичної конференції / Редактори-упорядники А.Душний, С.Карась, Б.Пиц. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 261-269.

11. Пасічняк Л.М. Особливості формування репертуарних тенденцій академічних народно-інструментальних ансамблів // Феномен школи в музично-виконавському мистецтві: Тези Міжнародної науково-теоретичної конференції / Редактори-упорядники М.А. Давидов, В.Г. Сумарокова – Київ: НМАУ ім. П.І.Чайковського, 2005. – С. 63-65.

12. Пасічняк Л.М. Творчість українських композиторів для сучасних академічних народно-інструментальних ансамблів // Творчість композиторів України для народних інструментів: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (Львів, ЛДМА ім.М.Лисенка, 10 квітня 2006 року) / Редактори-упорядники А.Душний, С.Карась, Б.Пиц. – Дрогобич: Посвіт, 2006. – С. 76-89.

Пасічняк Л.М.

Академічне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво України XX ст.: історико-виконавський аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03. – Музичне мистецтво. – Львівська державна музична академія ім. М.В. Лисенка, Львів, 2007.

У дисертації проведено комплексний аналіз процесу розвитку і класифіковано різновиди академічного ансамблю народних інструментів України періоду XX ст. Проаналізовано процес удосконалення народного інструментарію, досліджується композиторська творчість, підкреслено значення професіоналізації освіти музиканта-народника, формування української педагогіки, методології та теорії виконавства на удосконалених народних інструментах у становленні ансамблю народних інструментів в академічному музичному мистецтві. Узагальнено досягнення академічних народно-інструментальних ансамблів на концертній естраді.

Ключові слова: народні інструменти, академічний ансамбль народних інструментів, ансамблеве виконавство, концертний репертуар.

Пасичняк Л.М.

Академическое народно-инструментальное ансамблевое искусство Украины XX ст.: историко-исполнительский аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03. – Музыкальное искусство. – Львовская государственная музыкальная академия им. Н.В. Лысенко, Львов, 2007.

В диссертации исследуется комплекс проблем украинского академического народно-инструментального ансамбля как общественно-исторического и культурного феномена. Объектом исследования является академическое народно-инструментальное ансамблевое искусство Украины XX века, предметом – ансамбль народных инструментов как разновидность коллективного музицирования. Цель исследования состоит в теоретическом анализе исторических этапов развития и основных исполнительских тенденций академического народно-инструментального ансамблевого искусства Украины XX века.

В работе рассматриваются особенности функционирования украинского ансамбля народных инструментов в процессе исторического развития, в том числе в контексте современной культурной ситуации. Определено, что академическое народно-инструментальное ансамблевое искусство Украины XX века является логичным продолжением процесса формирования и развития национальных традиций ансамблевого музицирования на народных инструментах, корни которого находим в первобытном искусстве. Диалектическое взаимодействие фольклора и академического искусства в народно-инструментальном ансамблевом исполнительстве, получившего на современном этапе статус академического, продолжая называться народным, определено историко-философской парадигмой развития народно-инструментального жанра в украинской музыкальной культуре.

В диссертации проводится теоретико-культурологический анализ процесса развития академического народно-инструментального ансамбля в Украине в XX веке и предлагается научно аргументированная классификация его видов. Соединение народных и классических инструментов в академическом ансамбле является результатом камернизации народно-инструментального исполнительства (90-е гг. XX – начало XXI в.). Ориентация творческого замысла на определенный камерно-инструментальный ансамбль (как проявление сотрудничества композиторов с исполнителями), на особенности его исполнительского стиля, технические возможности, тембрально-колористическое трактование инструментария является одной из важных тенденций этого исполнительского направления. Предложено новые категориальные понятия как результат теоретических

выводов функционирования академического народно-инструментального искусства на протяжении периода исследования.

Значительное внимание уделяется анализу академизации народно-инструментального ансамбля. В частности, проанализирован длительный процесс усовершенствования народного инструментария. Серийный выпуск хроматических усовершенствованных народных инструментов позволил их унифицировать, что способствовало использованию в академических ансамблях. Исследуется композиторское творчество, влияние переложений и оригинального репертуара на формирование главных тенденций развития ансамблевого исполнительства. Подчеркнуто роль профессионализации образования музыканта-народника, создания методики преподавания, формирования украинской педагогики, методологии и теории исполнительства на усовершенствованных народных инструментах (открытие аспирантуры, диссертационные исследования, монографии, научные разработки) для становления и развития народно-инструментального ансамбля в академическом музыкальном искусстве. Охарактеризованы достижения академических народно-инструментальных ансамблей на концертной эстраде (участие в украинских и международных конкурсах, функционирование в филармониях страны).

Ключевые слова: народные инструменты, академический ансамбль народных инструментов, ансамблевое исполнительство, концертный репертуар.

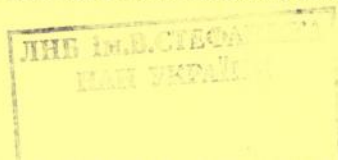
Pasichnyak L.M.

Academic Folk Instrumental Ensemble Music Art of Ukraine in the 20th Century: Historical and Performance Aspect. – Manuscript.

Dissertation for the degree Candidate of Art Studies, Speciality 17.00.03. – Musical art. – Lviv State Musical Academy named after M. V. Lysenko, Lviv, 2007.

The dissertation presents a complex analysis of the developing process and the classifications of the types of the academic folk instrumental ensemble in Ukraine in the 20th century. The analysis of the process of folk instruments perfecting has been made, the dissertation researches composer's work, emphasizes the importance of professionalization of folk musicians' training, of forming ukrainial pedagogics, methodology and performance theory for perfected folk instruments, in the establishment of the folk instrumental ensemble in academic music art. It has summed up the achievements of academic folk instrumental ensembles in concert variety art.

Key words: folk instruments, academic folk instrumental ensemble, ensemble performance, concert repertory.

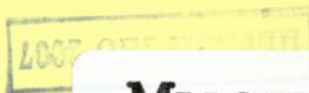
Ав 70.547

Мист.

Підписано до друку 08.12.2006.
Формат 60x84/16. Гарнітура «Таймс».
Умовн. друк арк. 1,16. Тираж 100 прим.

76000, м. Івано-Франківськ,
вул. Незалежності, 53,
тел. (0342) 55-94-93

Мист